

Latijnse taal en cultuur

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- 1 De onder '2 Algemene regels' geformuleerde bepalingen met betrekking tot een vraag zijn mutatis mutandis ook van toepassing op een kolon.
- 2 Bij de beoordeling van een essayvraag geldt dat, indien het maximum aantal woorden is overschreden, hiervoor geen scorepunt(en) in mindering wordt/worden gebracht.
- 3 Bij de beoordeling van de vertaling moet de score 0 worden toegekend indien in een kolon een ernstige fout is gemaakt; deze score kan niet worden gecompenseerd door de juiste weergave van de rest van het kolon.
- 4 Indien bij de vertaling een aantekening is genegeerd en indien dit heeft geleid tot een onjuiste weergave van het desbetreffende tekstelement, één scorepunt /

meerdere scorepunten in mindering brengen, afhankelijk van de zwaarte van de fout en het maximum van het desbetreffende kolon.

- 5 Indien bij de vertaling van een kolon een Latijns woord niet is vertaald en dit woord niet van essentieel belang is voor de betekenis van dit kolon, één scorepunt in mindering brengen, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

4.1 Beoordelingsmodel voor de vragen

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Tekst 1

- 1 **maximumscore 1**
polysyndeton
- 2 **maximumscore 2**
- a. fictilibus (regel 668) 1
 - b. De (ironisch / niet letterlijk bedoelde) woorden eodem argento benadrukken dat Philemon en Baucis juist geen zilver / geen dure bezittingen / alleen maar eenvoudige bezittingen hebben / benadrukken dat Philemon en Baucis hun gasten het beste bieden wat ze hebben / hun aardewerk als zilver behandelen 1
- Of woorden van overeenkomstige strekking.
- 3 **maximumscore 1**
De (Carische/gedroogde) vijgen zijn gemengd met de (rimpelige/gedroogde) dadels, net zoals carica tussen rugosis en palmis in staat / net zoals mixta carica en rugosis palmis door elkaar staan.
Of woorden van overeenkomstige strekking.
- 4 **maximumscore 1**
Philemon en Baucis hebben weinig bezittingen, maar zijn erg gastvrij.
Of woorden van overeenkomstige strekking.
- 5 **maximumscore 1**
Voorbeelden van een goed antwoord zijn:
- dat hun gasten goden waren
 - dat de maaltijd onvoldoende was geweest
 - dat zijzelf iets verkeerd gedaan hadden

Vraag	Antwoord	Scores
6	<p>maximumscore 1 Met custodia (regel 684) wordt bewaker bedoeld.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.</i></p>	
7	<p>maximumscore 1 celer, tardos (regel 686)</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.</i></p>	
8	<p>maximumscore 1 De goden/gasten zijn niet ontvangen (door de mensen in dit gebied). Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	
9	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. poenas (regel 689) 1 • b. mersa palude (cetera) (regel 696-697) 1 	
10	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. luet (regel 689) is een futurum 1 • b. Modo (regel 691) 1 <p><i>Opmerking</i> <i>Bij a. alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.</i></p>	
11	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. -- -- -- ~ ~ ~ ~ -- 1 • b. De spondeeën (aan het begin van de regel) verbeelden de moeizame tocht (van de oudjes bergop) 1 <p>Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	
12	<p>maximumscore 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. Het verhaal over Philemon en Baucis toont aan dat de goden wel degelijk (zo) machtig zijn (dat ze gedaanteveranderingen teweeg kunnen brengen) 1 • b. Het huisje van Philemon en Baucis wordt in een tempel veranderd 1 • Philemon en Baucis worden in bomen veranderd 1 <p>Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 3

- a. Ovidius beschrijft (in de *Metamorphoses*) de (wereld)geschiedenis (vanaf het ontstaan van de wereld) tot aan Augustus' tijd / zijn eigen tijd

1

Of woorden van overeenkomstige strekking.

- b. Ovidius schreef (net als de Alexandrijnse dichters vanaf de derde eeuw voor Christus) voor een ontwikkeld/deskundig publiek / was een poeta doctus / had (net als de Alexandrijnse dichters vanaf de derde eeuw voor Christus) aandacht voor menselijke emoties / psychologische factoren

1

Of woorden van overeenkomstige strekking.

- c. Beschrijvingen van (een of twee gebeurtenissen waarin sprake is van) twee van bijvoorbeeld de volgende deugden:
 - huwelijkstrouw
 - eerbied voor de (traditionele) goden
 - gastvrijheid
 - soberheid

1

Opmerkingen

- Bij c. alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.
- Bij c. niet fout rekenen wanneer als een van de aspecten het negatieve voorbeeld van de streekgenoten van Philemon en Baucis beschreven is.

Tekst 2

14 maximumscore 1

(zijn/mijn) gedichten/dichtkunst

Of woorden van overeenkomstige strekking.

15 maximumscore 1

vitiosa (regel 61)

16 maximumscore 1

levis causa (regel 66)

17 maximumscore 2

- a. ~ ~ ~ | ~ ~ ~ | ~ ~ | ~ ~ | ~ ~ ~ | ~ ~

1

- b. (Het woord prima congrueert) met iuventa. De a van prima is lang en prima kan daarom niet bij Filia horen (waarvan de a kort is) / De a van prima is lang en prima is dus een ablativus en hoort bij de ablativus iuventa

1

Of woorden van overeenkomstige strekking.

Vraag	Antwoord	Scores
18	maximumscore 1 zes personen	
19	maximumscore 4 <ul style="list-style-type: none"> • a. exulis (regel 74) • b. fugae (regel 90) • c. errorem (regel 90) • d. principis (regel 98) 	1 1 1 1
20	maximumscore 1 Hij noemt zichzelf tegelijkertijd gelukkig en ongelukkig (en dat lijkt tegenstrijdig). Of woorden van overeenkomstige strekking.	
	<i>Opmerking</i> <i>Niet fout rekenen wanneer als antwoord is gegeven 'Hij is blij met de dood van zijn ouders.'</i>	
21	maximumscore 1 umbra (regel 86) / umbrae (regel 87)	
22	maximumscore 1 liegen/zwijgen over de reden van zijn verbanning Of woorden van overeenkomstige strekking.	
23	maximumscore 2 <ul style="list-style-type: none"> • a. (de schimmen van) zijn ouders • b. (zijn) lezers Of woorden van overeenkomstige strekking.	1 1
24	maximumscore 1 eques	
25	maximumscore 1 personificatie	
	<i>Opmerking</i> <i>Niet fout rekenen wanneer als antwoord is gegeven 'metonymia'.</i>	

4.2 Beoordelingsmodel voor de vertaling

Kolon 26

26 **maximumscore 2**

Ubi est quae cura mei prior esse solebat?

Waar is jouw liefde voor mij die er vroeger gewoonlijk/altijd was

Niet fout rekenen: Waar is jouw liefde die er vroeger gewoonlijk/altijd voor mij was / Waar is jouw vroegere liefde voor mij die er gewoonlijk/altijd was

Kolon 27

27 **maximumscore 2**

Iam potes Alcyone securus abesse relicta?

Kun je nu/al onbezorgd afwezig / ver weg zijn nadat/hoewel/terwijl Alcyone achtergelaten is / nadat/terwijl je Alcyone achtergelaten hebt / na/met achterlating van Alcyone

Niet fout rekenen: **Alcyone abesse relicta** gescheiden zijn van de achtergelaten Alcyone

Niet fout rekenen: **Alcyone relicta** terwijl Alcyone achtergelaten wordt / terwijl je Alcyone achterlaat

Kolon 28

28 **maximumscore 1**

Iam via longa placet?

Behaagt een lange reis (jou) nu/al

Niet fout rekenen: **via** weg

Kolon 29

29 **maximumscore 2**

Iam sum tibi carior absens?

Ben ik jou nu/al dierbaarder (terwijl ik) ver weg / afwezig (ben)

absens terwijl jij ver weg / afwezig bent

0

De woorden 'At, puto, per terras iter est,' zijn voorvertaald.

Kolon 30

30 **maximumscore 1**

tantumque dolebo,

en in dat geval zal ik alleen maar droevig zijn

Niet fout rekenen: **dolebo** met onvoltooid tegenwoordige tijd vertaald

Vraag	Antwoord	Scores
<p>Kolon 31</p> <p>31 maximumscore 1</p>	<p>non etiam metuam, (en) zal ik / ik zal niet ook nog bang zijn</p>	
	<p>Niet fout rekenen: metuam met onvoltooid tegenwoordige tijd vertaald metuam laat/moge ik bang zijn</p>	0
<p>Kolon 32</p> <p>32 maximumscore 1</p>	<p>curaeque timore carebunt. (en) mijn verdriet zal vrij zijn van angst/bezorgdheid / zal geen angst/bezorgdheid hebben</p>	
	<p>Niet fout rekenen: carebunt met onvoltooid tegenwoordige tijd vertaald</p>	
<p>Kolon 33</p> <p>33 maximumscore 2</p>	<p>Aequora me terrent et ponti tristis imago: Golven / De golven maken mij bang en het droevige beeld van de (volle) zee (maakt mij bang)</p>	
	<p>Niet fout rekenen: tristis verbonden met ponti</p>	
<p>Kolon 34</p> <p>34 maximumscore 2</p>	<p>et laceras nuper tabulas in litore vidi ik heb zowel onlangs / én ik heb onlangs uiteengereten planken op het strand gezien</p>	
	<p>Niet fout rekenen wanneer et onvertaald gelaten is</p>	
<p>Kolon 35</p> <p>35 maximumscore 2</p>	<p>et saepe in tumulis sine corpore nomina legi. als vaak / én ik heb vaak (de) namen gelezen op/bij grafheuvels/gedenktekens zonder lichaam/lichamen</p>	
<p>Niet fout rekenen: et en tumulis en/of nomina vertaald als enkelvoud lego elke andere betekenis dan 'lezen' of een synoniem daarvan</p>		1 0
	<p><i>De woorden 'Neve tuum fallax animum fiducia tangat, quod' zijn voorvertaald.</i></p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Kolon 36

36 **maximumscore 2**

socer Hippotades tibi sit,
je de zoon van Hippotes als schoonvader hebt / de zoon van Hippotes je
schoonvader is / de zoon van Hippotes voor jou de schoonvader is

Niet fout rekenen: **Hippotades** Aeolus

Kolon 37

37 **maximumscore 2**

qui carcere fortes contineat ventos,
die de sterke/machtige winden in zijn/hun/een gevangenis
houdt/vasthoudt/bijeenhoudt/insluit

Kolon 38

38 **maximumscore 1**

et, (kolon 39), aequora placet.
en de golven glad maakt / kalmeert

Kolon 39

39 **maximumscore 1**

cum velit
(telkens) wanneer hij wil

Niet fout rekenen: **cum** omdat

Kolon 40

40 **maximumscore 2**

Cum semel (kolon 41) tenuerunt aequora venti,
Zodra/Wanneer de winden de golven eenmaal bereikt hebben

Niet fout rekenen: **semel** verbonden met kolon 41

Cum elke andere betekenis dan 'Zodra/Wanneer' of een synoniem
daarvan

0

Kolon 41

41 **maximumscore 1**

emissi
(nadat/als ze) vrijgelaten (zijn)

Niet fout rekenen: **emissi** attributief vertaald bij **venti** (kolon 40)

Vraag	Antwoord	Scores
<p>Kolon 42 42 maximumscore 1</p>	<p>nil illis vetitum est, is hun niets verboden</p> <p>Niet fout rekenen: is er voor hen geen (enkel) verbod / wordt hun niets verboden illis door hen</p>	<p>0</p>
<p>Kolon 43 43 maximumscore 1</p>	<p>incommendataque tellus omnis en is de aarde helemaal / en is de gehele aarde (aan hen) prijsgegeven</p> <p>Niet fout rekenen: tellus omnis elk land/gebied</p>	
<p>Kolon 44 44 maximumscore 1</p>	<p>et omne fretum est; en is de zee helemaal / en is de gehele zee (aan hen) prijsgegeven</p> <p>Niet fout rekenen: omne fretum elke zee(engte)</p>	
<p>Kolon 45 45 maximumscore 2</p>	<p>caeli quoque nubila vexant (en) ze / de winden bewegen ook de wolken van/in de hemel hevig / teisteren ook de wolken van/in de hemel</p> <p>Niet fout rekenen: caeli vertaald als onderwerp van vexant nubila vertaald als nominativus</p>	<p>0</p>
<p>Kolon 46 46 maximumscore 2</p>	<p>excutiuntque feris rutilos concursibus ignes. en met wilde/harde botsingen smijten ze goudgeel/roodachtig vuur / goudgele/roodachtige vuren/bliksem(s) omlaag</p> <p>Niet fout rekenen: caeli (kolon 45) opgevat als onderwerp van excutiunt</p>	
<p>Kolon 47 47 maximumscore 1</p>	<p>Quo magis hos novi Hoe beter ik hen ken / heb leren kennen</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Kolon 48

48 maximumscore 1

— nam novi

want ik ken hen / heb hen leren kennen

Kolon 49

49 maximumscore 2

et saepe paterna parva domo vidi —

en als (klein) meisje / toen ik klein was, heb ik hen vaak gezien in het huis van mijn vader

Niet fout rekenen: **paterna** vaderlijk

Niet fout rekenen: **paterna domo** als bijvoeglijke bepaling bij **parva** vertaald

vidi niet vertaald als eerste persoon enkelvoud

0

Kolon 50

50 maximumscore 2

magis hos reor esse timendos.

des te meer meen ik dat ze te vrezen / verschrikkelijk zijn / dat ze gevreesd moeten worden.

hos esse timendos dat er gevreesd moet worden

0

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 24 juni.

6 Bronvermeldingen

vraag 13	Afke van der Toolen, De Romeinse keizer Augustus, in: Historisch Nieuwsblad 3/2011 (www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/27339/de-romeinse-keizer-augustus.html , bekeken op 7 november 2018)
tekst 1	Ovidius, Metamorphoses 8.664-697
tekst 2	Ovidius, Tristia 4.10.55-100
tekst 3	Ovidius, Metamorphoses 11.421-441